

Alymlar

Category: Edebi tankyt, Kitapcy, Psihologiýa

написано kitapcy | 21 января, 2025

Alymlar ALYMLAR

Garaşsyz hem Bitarap Türkmenistanyň ruhy durmuşynda ylym hem alymlar jemgyýetde esasy orny eýeleýär.

Türkmeniň ylma we alymlara nähili hormat edendigini, olara nähili ähmiýet berendigini Döwletmämmet Azadynyň «Wagzy-Azat» poema-traktatynda oňat görünüär. Düýpli eseriň giden bir bölüminiň alymlara hem ylma bagyşlananlygynyň özi köp zady aýdýar. Umuman, Döwletmämmet Azady türkmeniň taryhy ykballary hakda aňly-düşünjeli pikir eden, ony öz döwrüniň ruhy hem ahlak-moral hem intellektual başagaýlygyndan alyp çykmagyň ýollaryny gözlän akyldarlaryň biridir. Şeýle akyldarlaryň öňe çykmagynyň özi milli öz-özüňi aňlaýşyň ýeten derejesini görkezýär.

Döwletmämmet Azady ruhany-alymdyr, onda güýçli taryhy paýhas bar. Onuň öňe sürýän pikirleriniň teoretiki esaslylygy, filosofik binýatlylygy haýran galdyrýar.

Ine, «Wagzy-Azat» atly baş ömür kitabynda biz türkmeniň döwlet baradaky düýpli ylmyny görýäris. Eseriň eýýäm gurluşynyň özi awtoryň jemgyýete garaýşyny, ylmy gyzyklanmalarynyň ugruny görkezýär. Dört babyň birinjisi ~ patyşa hakynda.

Patyşa ~ döwletiň syýasy gurluşynyň ýokary derejesi. Haýran galmaly. Azady bu ýerde patyşa bilen işleşmeli adamlary görkezipdir. Munuň özi biziň häzirki zaman mejlisimizi ýada salýar. Soňky baplaryň biriniň baýlara-garyplara bagyşlanmagy nämäni aňladýar? Munuň özi jemgyýetdäki sosial ylalaşygy, graždan asudalygy diýilýän häzirki düşüňjäniň aňladylmasydyr. Soňra alymlar ~ jemgyýetiň intellektual güýçleri, derwüşler ~ jemgyýetiň moral-ahlak arkadaýançlary barada örän paýhasly pikirler öňe sürülýär. Azadynyň eserindäki bir epizod gyzyklydyr: iki sany patyşa özara gürrüň edýär.

Biri ikinjisine aýdýar: nämüçin seniň döwletiňde alymlar köp?

Sen gowusy, goşunyňy, esgerleriňi köpelt, olar seniň döwletiňi has berk saklarlar.

Birinjisi näm jogap berýär: hawa, ýöne alymlar meniň duşmanlaryma esgerlerdenem uly zarba urup bilerler. Olar diňe ýerdäki däl, gökdäki duşmanlarymy-da ýok ederler diýýär!

Alyma hem ylmyň jemgyýetçilik hyzmatyna berlen nähili ajaýyp baha!

Ylym paýhasyň bir formasy hökmünde, türkmeniň iň gadymy jemgyýetlerinde-de bolupdyr. Köne türkmen jemgyýetinde, ylym, biziň bilşimizçe, bir däl-de, birnäçe manylary aňladýan düşünje eken. Ýöne olar biri-biri bilen içki taýdan baglanyşykly bolmaly. Alym diýmek ylymly adam diýmekdir, bu söz aslynda köplük san bolan ulama görnüşinde-de ulanylýar.

Ine, alymyň ~ ulamanyň esasy aýratynlygy, gymmat bolan ylymlylyk, gysgaça aýdanyňda, aşakdaky manylary aňladypdyr.

- 1). yslam dininiň esaslaryndan baş çykarmak.
- 2). hakyň nuruna, jilwesine akyl ýetirmek.
- 3). logiki pikirlenip bilmek arkaly emele gelen düşünjelilik.
- 4). hertaraplaýyn bilimdarlyk.

Biziň döwrümüzde-de «ylym» sözi özüniň köne manylaryny saklap galýar. Ýöne başga zatlardaky ýaly, döwür bilen baglanyşykly aýratynlyklar hem bar. Ylmyň jemgyýetiň ösüşine täsiri güýçli bolmaly. Ol durmuş çarhyny öňe tигirleýän maddy güýçleriň biri bolmaly. Häzirki alymlarymyzyň taryhy geçmiş hakynda ýazan işlerini okanyňda, bir düýpli kemçilik, has dogrusy, ýetmezçilik göze ilýär: ýazylan işler ýöne beýan etmek, maglumatlary toplamak, olary tertipleşdirmek ýa sanap çykmakdan ýokary galyp bilmeýär. Bilimliligiň şeýle derejesini netijesiz ylymlylyk diýip atlandyrsa bolar. Döwletmämmet Azady şeýle ylymy miwesiz daragta meňzedipdir. Türkmeniň halk düşünjesinde bolsa şeýle halatlarda «suwy köp» diýilýär.

Suwy köp bolsa ylymy harama çykar.

Emma, hany ol maglumatlardan çykarylýan taglymy netijeler, hany ol maglumatlaryň derňewi esasynda gurnalýan taglymatlaýyn

konsepsiýalar? Eýsem-de bolsa taglymy (teoretiki) netije ýok diýmek soňsuz gürrüň diýmek ahyryn. Çünki diňe degişli taglymy ~ ideologiki umumylaşdyrmanyň bar ýerinde ylmy gös-göni türkmen durmuşy bilen iş ýüzünde baglanyşdyryp bolar. Ylym bilen janly durmuşyň arabaglanyşygynyň umumy shemasy şeýledir:

Maglumatlar → taglymy netije → janly durmuş.

Şu arabaglanyşykda ikinji halkanyň ýetmezçiligi ylmyň boş bir zada öwrülmegine getirýär. Maglumatlaryň ýöne bir tertipleşdirilmegi biziň milli ruhda terbiýelenmeli ýönekeý adamlarymyzyň beýnisine, psihologiýasyna hiç hili täsir etmeýär. Alym bolsaň, şol maglumatlary ylmy taýdan umumylaşdyrmaly-da, olaryň aňyrsynda ýatan janly kanunalaýyklygy düşündir. Diňe şeýle halatda ylym biziň Garaşsyzlyk we Bitaraplyk ideologiýamyza hyzmat edip bilýän janly durmuş hadysasyna öwürlip biler. Bize bolsa, indi janly durmuşa täsir edip bilýän ylym zerur. Öňki döwürden miras galan, durmuş, adamlaryň ruhy hajatlary bile bagly bolmadyk, milli durmuşymyz bile ilteşigi hem dahyly bolmadyk ylym indi özünden edilýän tamalary ödäp bilmez.

Baknalyk döwrüniň ylmy ~ peýdasyz perişde ýaly bir zat.

Köne ülnüleri täze ülnülere çalyşmaly.

Ähmiýetli, peýdaly zatlary gözlemeli, tapmaly.

Güýji, täsiri bolmadyk ylmy söz adamyň bu gulagyndan girip, o gulagyndan çykyp gidýär.

Oňa doglanda öli dogulan söz diýip aýdyp bolar.

Jemagatsyz azan bir gury sesdir ~

Niçe mollaň okan ylmy hebesdir.

Azanyň adamsyz, jemagatsyz ýerde okalmaýanyň kim bilmeýär?!
Gep adamlaryň köňlüne, ýüregine täsir etmekden ejiz gelýän ylym barasynda barýar.

Şeýlelikde, biziň Ruhy garaşsyzlygymyza hyzmat edip biljek ylym ~

durmuş maksatlary, janly praktiki maksatlary göz önünde tutýan paýhas bolmalydyr. Tebigat ylymlarynyň ~ biologiýanyň, geologiýanyň, ykdysadyýetiň wekilleriniň ykdysady garaşsyzlygymyza hyzmat edişi ýaly, gumanitar ylymlaryň wekilleri Ruhy garaşsyzlygymyza gulluk etmelidirler.

Ylym ~ janly ruhy gymmatlyklaryň jemi bolmalydyr.

Täze türkmen ylmy diňe bir näme däl, eýsem nämüçün? diýen soraga-da jogap berýän ylym bolmalydyr.

Diňe maglumatlary ýygnaýan däl, eýsem olaryň sebäbini düşündirýän, şeýdibem, adamlaryň öz ruhy geçmişine, taryhyna garaýşyny kemala getirip bilýän, olaryň geljege bolan ynamyny, geçmişe buýsanjyny terbiýeläp bilýän ylym peýda bolar.

Türkmen halymlarynyň gudratlylygy nämeden ybarat? Şu hakda ylmy delilli gürrüň edip bilýän, açyş edip bilýän ylym gerek.

Bu günki gün biz özümiziň döwlet syýasatymyzda halk ideologiýasyny resmi ideologiýa görnüşine geçirýäris. Rysgal, döwletlilik, nesilleriň dowamaty ~ biz bulary şu günki gün täze türkmen ideologiýamyzyň üç sütüni bolan AGZYBIRLIK, ASUDALYK, JEBISLIK görnüşinde göz önüne getirýäris.

Ylym ~ çyrag.

Ylymsyzlyk ~ garaňkylyk.

Köne türkmen aňynyň ylma şu hili garaýşy bu günki gün täzelenýär ~ türkmen durmuşy ýagtylandyrylýar. Ylym diňe bir çyrag däl, ol çyraga şugla saçdyryjy çeşme-de bolmalydyr.

Osman ÖDE,

ýazyjy. Edebi tankyt